

Эрнэст Хэмінгуэй

...Нядобра зьмяняць сваю веру.

Ат, mon Dieu, нядобра гэта...

Віно Ваямінгу

У Ваямінгу быў сьпякотны поўдзень; удалечыні стаялі горы і на іхніх вершалінах можна было ўбачыць сьнег, але горы не рабілі ценяў, і ў даліне жаўцелі жытнія палі, на дарогах стаяў пыл ад праязджаючых машынаў, і ўсе маленькія драўляныя хаткі на ўскрайку гораду скварыліся на сонцы. За ганкам Фантэнаў расло дрэва, і я сядзеў у засені гэтага дрэва за столікам, а мадам Фантэн прынесла са skleпу халоднага піва. Аўтамабіль, што ехаў па шашы, зьвярнуў на бакавую дарогу і спыніўся побач з домам. З яго вылезлі двое мужчынаў і прайшлі ў вёсніцы. Я схваў бутэлькі пад стол. Мадам Фантэн паднялася.

— Дзе Сэм? — падыходзячы да заштораных гунькай дзвярэй, спытаў адзін з мужчынаў.

— Яго няма. Ён на працы, у шахце.

— А піва ёсьць?

— Не. Піва больш няма. Апошняя бутэлька... Усё выйшла.

*Пераклад
з ангельскай –
Алеся Квіткевіча.*

— А ён што п'е?

— Гэта апошняя бутэлька. Усё выйшла.

— Ну няхай, але дайце нам крыху піва. Вы ж мяне ведаеце.

— Піва больш няма. Апошняя бутэлька. Усё выйшла.

— Хадзем, пойдзем куды-небудзь, дзе можна дастаць сапраўднага піва, — сказаў другі, і яны вярнуліся назад да машыны. Адзін з іх хістаўся. Машына ірванула, павярнула на шашу і знікла.

— Пастаўце піва на стол, — сказала мадам Фантэн. — Што вы напалохаліся? Што ж гэта... Нядобра піць піва, калі бутэлька стаіць на падлозе.

— Я ня ведаў, хто яны такія, — сказаў я.

— Выпівохі, — сказала яна. — У гэтым і бяда. Зараз пойдучь, купяць дзе-небудзь, а потым скажуць, што набылі ў мяне. Магчыма, яны й напраўду ня помняць. — Яна размаўляла па-французску, але на чыстай французкай мове толькі зрэдку – часьцей на ангельска-французкай трасянцы¹.

— Дзе Фантэн?

— Вошкаецца з віном. Госпадзе, ён так любіць віно!

— Але вы аддаеце перавагу піву?

— Оуі!² Я люблю піва, але Фантэн, той так любіць віно!

Некалі даўно прыехаўшы з Лансу, цяпер мадам Фантэн была даволі мажнай паважнага веку жанчынай, з цудоўным румянкам на твары і сівымі валасамі. Яна выглядала вельмі дагледжанай, і дом ейны быў гэтакі самы – чысты і ўтульны.

— Дзе вы палуднавалі?

— У гатэлі.

— Ежце лепей у нас. Нядобра manger a l'hôtel³ альбо ў рэстаране. Ежце тут.

— Я не хачу вас абцяжарваць. І да таго ж, і ў гатэлі можна няблага паесьці.

— Я ніколі ня ем у гатэлях. Можа быць, там і добра кормяць. Але за ўсё жыццё я сталавалася ў рэстаране толькі аднойчы — ў Амерыцы. І вы ведаеце, што яны мне падалі? Сырую сьвініну!

— Няўжо?

— Праўда, праўда... Тая сьвініна была абсалютна незгатаваная! А мой сын ажаніўся з атыгісаіне, і яны ядуць толькі бабовыя кансервы.

— І даўно ён з ёй ажаніўся?

— А божухна, я нават ня ведаю. Ягоная жонка важыць дзевяць дзвядцаць пяць фунтаў. Яна не працуе. І гатаваць ня хоча, яна корміць яго кансервамі з бабоў.

— Чым жа яна займаецца?

— Чытае. Увесь час толькі й робіць, што чытае кнігі. Цэленькі дзень валяецца ў ложку й чытае. І яна больш ня можа мець дзяцей. Занадта тлустая. Для дзіцяці няма месца.

¹ Увогуле мова мадам Фантэн вельмі адметная, выразна розніцца ад чыстай ангельскай: Хэмінгуэй, гаворачы вуснамі сваёй гераіні, у ангельскіх па структуры фразох ужывае французскія прыназоўнікі, выклічнікі, і наадварот, і г. д. Таму далейшыя заўвагі даюцца проста дзеля найбольшай дакладнасьці.

² Так! (франц.)

³ Есьці ў гатэлі (франц.)

— Што ж гэта яна?

— Цэлымі днямі чытае кніжкі. Ён добры хлопец. Шмат працуе. Раней ён рабіў у шахтах, а цяпер працуе на ранча. Да гэтага ён ніколі не працаваў на ранча, але гаспадар гэтага ранча сказаў Фантэну, што ён ніколі ня бачыў, каб хто-небудзь працаваў на ягоным ранча лепш, чым мой хлопчык. А калі ён вяртаецца дамоў з працы, яна нічым яго ня корміць.

— Чаму ж тады ня ўзяць развод?

— На развод у яго няма грошай. Э ён яе любіць.

— Яна прыгожая?

— Яму так здаецца. Калі ён прывёў яе дадому, я думала, што памру. Ён такі добры хлопчык і заўсёды так шмат працуе, ня боўтаецца нідзе і ніколі з ім ніякога клопату. А тут раптам паехаў на нафтараспрацоўкі ды прывёз гэтую Indiëppe, якая ўжо тады важыла роўна сто восемдзясят пяць фунтаў.

— Яна індыянка?

— Ну так, Божухна ты мой... Яна ўвесь час, увесь час гаворыць: суччысын, ліханаяго. І не працуе.

— А дзе яна зараз?

— У тэатры.

— Гэта дзе?

— У кінатэатры, там дзе фільмы паказваюць. Толькі й робіць, як чытае ды ходзіць у тэатр...

— Ці ёсьць у вас яшчэ крышачку піва?

— Mon Dieu, oïu. Вядома, ёсьць. Прыходзьце ўвечары, і павячэрайце сёньня з намі.

— Добра. А што мне з сабой прынесьці?

— Нічога ня трэба прыносіць. Нічагусенькі. Магчыма, у Фантэна ўжо будзе крыху гатовага віна.

Вячэраў у гэты дзень я ў Фантэнаў. Мы елі ў сталавальні, і стол быў засланы чыстым абрусам. Мы каштавалі маладое віно. Яно было вельмі лёгкае, празрыстае й прыемнае, і ў ім усё яшчэ адчуваўся вінаградны смак. Апрача мяне, за сталом былі Фантэн, гаспадыня мадам Фантэн, і іхні малодшы хлопчык, Андгі.

— Чым вы сёньня займаліся? — спытаў Фантэн. Ён быў маленькі лядашчы стары, змардаваны працай у шахтах, з абвіслымі сівымі вусамі й ясным позіркам. Родам ён быў з Сантру, што блізу Сэнт-Эцьену.

— Працаваў над сваёй кнігай.

— І ўсё там было да ладу ў вашых кнігах? — спытала мадам Фантэн.

— Ён мае на ўвазе кнігу, якую піша сам. Ён пісьменьнік, — патлумачыў Фантэн.

— Тат, можна мне ў кіно? — спытаў Андгі.

— Можна, — сказаў Фантэн.

Андгі павярнуўся да мяне.

— Як вы думаеце, колькі мне год? Можна даць веры, што чатырнаццаць? — Ён быў малы й хударлявы, але з твару выглядаў на шаснаццаць.

— Так, можна паверыць, што чатырнаццаць.

— Калі я хаджу ў кіно, то сыцінаюся вось гэтак, каб выдаваць на маленькага. — Голас у яго быў вельмі звонкі, і да таго ж ламаўся. — Калі

я даю ім чвэрць даляра, мне рэшты не даюць, але калі я плачу заміж дваццаці пяці толькі пятнаццаць цэнтаў, мяне таксама прапускаюць.

— У такім разе я дам табе толькі пятнаццаць цэнтаў, — сказаў Фантэн.

— Не. Дай мне ўсе дваццаць пяць. Я размяняю па дарозе.

— Толькі каб быў дома tout de suite¹ пасля кіно, — сказала мадам Фантэн.

— Добра, я вярнуся адразу ж. — Андгй выйшаў за дзьверы. Знадворку рабілася халаднавата. Ён не прычыніў дзьвярэй, і прахалодны павеў прабегаў па пакоі.

— Mangez! — сказала мадам Фантэн. — Вы амаль не ясьце, зусім нічога ня зьелі.

Я ўжо зьеў дзьве порцыі кураціны з смажанаю бульбай, тры катэхі сочыўнай кукурузы, некалькі агуркоў і дзьве порцыі салаты.

— Можа быць, яму хочацца кексу, — сказаў Фантэн.

— Мне трэба было узяць крыху кексу для яго, — сказала мадам Фантэн. — Mangez, ежце сыр. З вяршкоў. Вы зусім нічога не ясьце. Трэ было ўзяць кексу... Амйгсінс заўсёды ядуць кекс.

— Але я й так наеўся дасыту.²

— Mangez! Ежце, Вы зусім нічога ня елі!³ Зьежце ўсё. Мы ніколі нічога не пакідаем на сталі. Каб усё даелі.

— Вазьміце яшчэ салаты, — сказаў Фантэн.

— Я прынясу яшчэ піва, — сказала мадам Фантэн. — Вы павінны былі згаладацца, адпрацаваўшы ўвесь дзень на друкарні.

— Яна не разумее, што вы — пісьменьнік, — сказаў Фантэн. Ён быў далікатны стары, хаця зрэдку карыстаўся слэнгам і добра памятаў вайсковыя песенькі канца дзевяностых, калі сам служыў. — Ён сам піша кнігі, — патлумачыў ён жонцы.

— Вы самі пішаце кнігі? — спытала мадам Фантэн.

— Здараецца.

— О! — ускрыкнула яна. — О! Вы пішаце іх уласнаручна. Тады вы тым больш згаладаліся. Mangez! Я зараз прынясу de la бііге.

Мы чулі, як яна па лесьвіцы спускалася ў склеп. Фантэн усьміхнуўся мне. У яго было вельмі талерантнае стаўленьне да людзей, у якіх не было ягонага досьведу і веданьня жыцьця.

Калі Андгй вярнуўся з кіно, мы ўтрох усё яшчэ сядзелі на кухні ды гутарылі пра паляваньне.

— У Дзень працы мы ўсе паехалі да Чыстага ручая, — сказала мадам Фантэн. — Oh, mon Dieu, Вам бы варта было там папрысутнічаць. Мы паехалі на грузавіку. Tout le monde est allé dans на грузавіку. Гэта была надзея. На грузавіку Чарлі.

— Мы елі, пілі віно, піва, а адзін француз, што таксама паехаў з намі, прывёз абсэнт, — сказаў Фантэн. — Француз з Каліфорні!

— Божухна, як мы сьпявалі! Адзін фермер нават прыйшоў паглядзець, ці ня здарылася ў нас чаго, мы далі яму выпіць, і ён крыху пасядзеў з намі. Потым яшчэ падыйшлі Italiens, і таксама захацелі застацца. Мы прасьпявалі песеньку пра італьянцаў, але яны не зразумелі яе. Яны не

¹ Зараз жа (франц.)

² У арыгінале: "Mais j'ai rudiment bien mangé" (франц.)

³ У арыгінале: "Vous n'avez rien mangé!" (франц.)

разумелі, што замінаюць нам, а мы перасталі зьвяртаць на іх увагу й неўзабаве яны сышлі.

— А рыбы шмат навудзілі?

— Не, рыбы зусім няшмат... Мы пайшлі вудзіць, але ненадоўга, а потым вярнуліся й зноў засьпявалі. Мы сьпявалі, разумееце, — сказаў Фантэн.

— А ўночы, — сказала мадам Фантэн, — усе жанчыны спалі ў грузавіку. Мужчыны спалі каля вогнішча. Сярод ночы, чую, падыходзіць Фантэн, каб узяць яшчэ віна, а я яму кажу: *mon Dieu*, Фантэн, пакінь што-небудзь на заўтра. Заўтра ня будзе чаго піць, і ўсім будзе нудна.

— Але мы выпілі ўсё, — азваўся Фантэн. — І назаўтра нічога не засталася.

— Э што ж вы рабілі?

— Вудзілі рыбу. Па-сапраўднаму вудзілі...

— Так, і добрай стронгі налавілі. *Mon Dieu*, так! І ўсе аднолькавыя, па палове фунта й адной унцы.

— Ці любіце Вы Амерыку? — спытаў у мяне Фантэн.

— Разумееце, гэта мая радзіма. І таму я люблю яе, бо гэта мая радзіма. Але ядуць тут ня надта каб добра. Некалі даўно елі добра, а цяпер не.

— *Oui*, — сказала мадам Фантэн. — Ядуць ня надта. — І яна паматляла галавой. — А да таго ж, тут зашмат палякаў. У дзяцінстве та тэйге казала мне: “Ты ясі, як *les Polacks*”. Я не разумела, што гэта азначае — *Polacks*. Тады не разумела, а тут, *en Amérique*, зразумела. Занадта шмат палякаў. *Et, mon Dieu*, яны брудныя, *les Polacks*.

— Затое Амерыка цудоўнае месца каб паляваць і вудзіць рыбу, — сказаў я.

— Што так, то так. Гэта тут найлепшае. Паляваць і вудзіць рыбу, — сказаў Фантэн. — Якое ў вас ружжо?

— Духавое, дванаццацікалібернае.

— Духавое, гэта добрае, — хітнуў галавой Фантэн.

— Я таксама хачу на паляваньне, — азваўся Андрэй звонкім хлапечым голасам.

— Табе яшчэ нельга, — сказаў Фантэн. Ён павярнуўся да мяне. — Яны проста здзічэлыя, гэтая малеча. Радыя застрэліць адно аднога.

— Я буду паляваць адзін! — узбуджана запырэчыў Андрэй.

— Табе пакуль рана, — сказала мадам Фантэн. — Ты яшчэ замалы для паляваньня.

— Я буду паляваць адзін! — яшчэ больш пранізьліва крыкнуў Андрэй.

— Я хачу страляць мускусных пацукоў.

— Што гэта такое — мускусныя пацукі? — пацікавіўся я.

— Вы ніколі іх ня бачылі? Пэўна, што бачылі. Іх яшчэ называюць андатрамі.

Андрэй абяруч трымаў дванаццацікалібернае ружжо, якое прыцягнуў з шафы.

— Яны дзікуны, — сказаў Фантэн. — Яны радыя застрэліць адно аднога.

— Я буду паляваць адзін, — упарта паўтарыў Андрэй. Ён адчайна цэліўся з ружжа. — Я хачу страляць мускусных пацукоў. Я ведаю, дзе іх можна ўпаляваць — іх там шмат.

— Дай мне ружжо, — сказаў Фантэн. І зноў патлумачыў мне: — Дзікуны малыя. Пазастрэльвалі б адно аднога.

Андры моцна сьціскаў ружжо.

— Я толькі глядзеў у прыцэл. Што ж тут такога? Я ўсяго толькі цэліўся.

— Ён шалее ад паляваньня, — сказала мадам Фантэн. — Але пакуль шчэ надта маленькі.

Андры схаваў дванаццацікалібернае ружжо назад у шафу.

— Калі вырасту, буду паляваць мускусных пацукоў з зайцамі, — сказаў ён. — Адночы я хадзіў з татам, і ён толькі падстрэліў зайца, а я стрэліў і забіў.

— То праўда, — хігнуў Фантэн. — Ён забіў зайца.

— Але тата спачатку падстрэліў яго, сказаў Андры. — А я хачу паляваць сам і страляць адзін. На будучы год я ўжо змагу. — Ён залез у кут і пачаў чытаць кнігу. Я зазірнуў у яе, калі, папалуднаваўшы, мы пераходзілі з сталовай у кухню. Кніга была бібліятэчная: “Фрэнк на борце кананеркі”.

— Ён любіць кніжкі, — сказала мадам Фантэн. — Але гэта лепш чым бадзяца поначы разам з іншымі хлопцамі ды красьці.

— Кнігі — гэта выдатна, — сказаў Фантэн. — Monsieur сам піша кніжкі.

— Так, вядома, што выдатна. Але ёсьць вельмі многа шкодных кніжак, — прамовіла мадам Фантэн. — І калі вельмі шмат кніг — таксама нядобра. Ен Амйгіке гэта хвароба. Як рэлігія. Тут занадта шмат храмаў. У Францыі толькі les catholiques et les protestants, і protestants вельмі мала. Але тут шмат, вельмі шмат розных цэркваў. Ад таго, як мы пачалі тут жыць, я ўвесь час думаю: oh, mon Dieu, навошта столькі цэркваў?

— Праўда, — заўважыў Фантэн. — Цэркваў надта многа.

— Надоечы, — сказала мадам Фантэн. — Да нас прыехала адна дзяўчынка, францужанка, разам са сваёй маці, стрыечнай сястрой Фантэна, і яна мне кажа: “Ен Амйгіке ня трэба быць catholique. Нядобра быць catholique. Амйгаіны ня любяць, калі хто-небудзь catholique. Гэта як сухі закон”. Я ёй кажу: “І кім жа ты хочаш быць, га? Калі ты catholique, дык лепш ужо й заставацца catholique”. А яна: “Не, гэта зусім нядобра быць catholique ў Амерыцы”. А я лічу, што калі хто catholique, то трэба й быць catholique. Нядобра зьмяняць сваю веру. Ат, mon Dieu, нядобра гэта.

— Вы наведваеце тут касьцёл?

— Не. У Амерыцы я не хаджу ў касьцёл, толькі калі вельмі-вельмі зрэдку. Але я па-ранейшаму catholique. Нядобра зьмяняць веру. Mon Dieu, non.

— Кажуць, што Шмідт каталік, — сказаў Фантэн.

— Так кажучь, але дзе ты праўды найдзеш? — сказала мадам Фантэн.

— Наўрад ці Шмідт catholique. У Амерыцы няшмат catholique.

— Мы каталікі, — сказаў я.

— Так, але вы жывяце ў Францыі, — сказала мадам Фантэн. — Наўрад ці Шмідт catholique. Ён жыў калі-небудзь у Францыі?

— Палякі — каталікі, — сказаў Фантэн.

— І гэта так, — сказала мадам Фантэн. — Яны йдуць у касьцёл, потым усю дарогу дадому яны б’юцца нажамі й паласуюць і забіваюць адно аднаго ўвесь сьвяты дзень. Але яны не сапраўдныя catholiques. Яны Polack catholiques.

— Усе каталікі аднолькавыя, — сказаў Фантэн. — Усе каталікі падобныя адно на аднога.

— Я ня веру, што Шмідт catholique, — сказала мадам Фантэн. — Сьмешна да жажлівага, калі ён напраўду catholique. Мне ня верыцца.

— Ён на самой справе каталік, — сказаў я.

— Шмідт — catholique, — задуменна паўтарыла мадам Фантэн. — Ніколі б не дала веры. Mon Dieu, il est catholique.

— Прынясі яшчэ піва, Мары, — сказаў Фантэн. — Monsieur хоча піць, і я таксама.

— Добра, зараз, — азвалася мадам Фантэн з суседняга пакою. — Яна спусьцілася ў склеп, і было чуваць, як рыпелі прыступкі. Андгі ў кутку працягваў чытаць. Мы з Фантэнам селі за стол, і ён разьліў у куфлі піва з апошняй бутэлькі, пакінуўшы крыху на донцы.

— Добрае ў Амэрыцы паляваньне, — сказаў Фантэн. — Я вельмі люблю страляць качкі.

— І ў Францыі таксама выдатна паляваць, — сказаў я.

— Праўда, — сказаў Фантэн. — У нашых лясах таксама шмат усялякай птушкі.

Мадам Фантэн вярнулася з бутэлькамі піва ў абедзьвух руках.

— Il est catholique, — прамовіла яна. — Mon Dieu, Шмідт est catholique.

— Вы думаеце, ён будзе Прэзідэнтам? — спытаў Фантэн.

— Не, — сказаў я.

На другі дзень я паехаў да Фантэнаў — сьпярша йшоў цень ад гарадскіх будынкаў, затым пыльная дарога, а потым я завярнуў на бакавую дарогу й спыніў машыну ля вёсьніцаў. Дзень ізноў выдаўся сьпякотны. Мадам Фантэн выйшла на задні ганак. Яна была рыхтык як жонка Сьвятога Міколы¹ — гэтка чысьцітка, з пунсовым тварам, уся сівенькая. Эшла ўразвалку, пагойдваючыся.

— Прывітаньне, — сказала яна. — Божухна, як жа горача. — Яна пайшла назад у хату па піва. Тым часам я сеў на заднім ганку й скрозь фіранку на дзвярах і лістоту на дрэве пачаў узірацца спачатку ў распаленае паветра, а потым удалячынь, на горы. Самыя горы былі карычневыя — колеру мядзьведжага футра, а над імі высіліся тры пікі й пакрыты сьнегам ледавік, так што яго можна было бачыць праз дрэвы. Сьнег быў вельмі белы й вельмі чысты, і здаваўся несапраўдным. Мадам Фантэн зьявілася на ганку й паставіла бутэлькі на стол.

— Куды гэта Вы ўглядаецеся?

— На сьнег.

— Прыгожы сьнег.

— Выпіце са мной за кампанію.

— Добра, давайце.

Яна села побач са мной на зэдліку.

— Шмідт, — сказала яна. — Калі ён зробіцца Прэзідэнтам, як Вы думаеце, віно й піва дазваляць ізноў?

— Вядома, — сказаў я. — Шмідту можна верыць.

— З нас ужо спагналі семсот пяцьдзясят пяць даляраў штрафу, калі арыштавалі Фантэна. Двойчы нас ужо арыштоўвала наша паліцыя, і

¹ У арыгінале: Місіз Санта-Клаўз.

аднойчы федэральная. Усе грошы, што мы адкладалі, калі Фантэн працаваў у шахтах, а я прала. Нам трэ было аддаць усё. А Фантэна яшчэ й зьявольлі. Ён у жыцьці сваім нат мухі не пакрыўдзіў.

— Ён добры чалавек, — сказаў я. — Паліцыя тут сама ўчыніла злачынства.

— Мы ж не абдзіраем людзей. Віно — даляр за літр. Піва — дзесяць цэнтаў бутэлька. Мы ніколі не прадамо недаваранага піва. А шмат хто прадае піва ледзь яно забулькае й выдае на гатовае, і тады людзям ад яго баляць галовы. Што ж мы зрабілі гэткага? А Фантэна пасадзілі ў турму, і нам давлялося заплаціць семсот пяцьдзясят пяць даляраў.

— Д’ябальшчына, ёсьць чаму абурацца, — сказаў я. — А дзе ж Фантэн?

— Усё з віном возіцца. Цяпер яму трэба сачыць, каб не збраздзіла, — усміхнулася яна. Яна больш ня думала пра грошы, і ўжо забылася на штраф. — Вы ведаеце, ён любіць віно. Учора ўвечары ён прынёс крыху дамоў — тое, што вы пілі, і зусім кроплю маладога. З апошняга. Яно яшчэ й не паспела, але ён ужо пакаштаваў яго, а сёньня раніцою крыху дадаў у каву. Уявіце, у каву! Ён любіць віно! Вось *такі* ўжо ён. Радзіма яго такая. Там, дзе я жыла, на поўначы, там віна ня п’юць. Усе п’юць піва. Побач з намі быў вялікі бровар. Калі я была яшчэ малое дзяўчо, мне не падабаўся пах хмелю ў вазах, у якіх яго прывозілі. І ў палях, дзе ён рос, таксама не падабаўся. Я вельмі не любіла пах *les houblons*. Гаспадар бровару сказаў мне й маёй сястры, каб мы прыйшлі на бровар і выпілі піва, і тады мы ўпадабаем пах хмелю. Гэтак і сталася. Пасьля гэтага мы яго і ўпадабалі. Гаспадар загадаў, каб нам налілі піва, мы выпілі й палюбілі пах хмелю. Але Фантэн, той так любіць віно... Аднойчы ён упалаваў зайца, і папрасіў мяне згатаваць яго ў вінным соусе, зрабіць чорны соус з віна, алею, смажаных грыбоў, цыбулі і ўсяго астатняга, а тады згатаваць у ім зайца. *Mon Dieu*, я зрабіла такі соус, а ён зьёў яго ўвесь і кажа: “Соус смачнейшы за зайца”. У яго на радзіме так ядуць. Там багата мяса й шмат віна. А я люблю бульбу, каўбасы й піва. *C’est bon, la bière*¹. *C’est tris bon* для здароўя.

— Так. Піва — гэта добра, — сказаў я. — І віно няблага.

— Вы як Фантэн. Але тут я сустрэла такое, чаго раней ніколі ў жыцьці ня бачыла. Ня думаю, каб і Вы некалі бачылі. Былі ў нас *Américains*, і яны падмешвалі віскі ў піва!

— Ня можа быць, — сказаў я.

— *Oui. Mon Dieu, c’est vrai*². І адну жанчыну званітавала адразу на стол!

— Няўжо?

— Праўда, праўда. *Elle a vomis sur la table*³. А потым і на свае чаравікі. А потым яны яшчэ прыезджалі й казалі, што хочуць зноў зладзіць нейкае сьвяткаваньне ў наступную суботу, але я сказала не, *mon Dieu, non!* Калі яны прыехалі, я замкнула дзьверы.

— Калі так наліваюцца, дык робяцца зусім бязглуздымі.

— Узімку, калі хлопцы едуць на вячоркі, яны прыезджаюць на машынах і чакаюць знадворку, ля вёсьніцаў, а тады кажуць Фантэну: “Гэй,

¹ Піва – гэта добра (*франц.*)

² Так. О Госпадзе, гэта праўда! (*франц.*)

³ Яна званітавала на стол (*франц.*)

Сэм, прайдай нам бутэльку віна”, — альбо купляюць піва, вымаюць з кішэняў бутэльку віскі й падмешваюць у піва і п’юць. Госпадзе, я такое ўпершыню ў жыцці бачыла. Падмешваць віскі ў піва! Ужо чаго, але тут я ніяк розуму не дабярэ.

— Яны самі хочуць, каб іх вярэдзіла. Так, прынамсі, адчуваюць, што яны сп’янелыя.

— Неяк да нас зайшоў хлопец, што даволі часта да нас наведваецца, і просіць згатаваць ім вячэру й падаць некалькі бутэлек віна, — дзяўчаты таксама мусілі быць, і тады яны паедуць на вячоркі. Я сказала — добра. І пакуль згатавала ім ладную вячэру, яны ўжо былі амаль як бурдзюкі. А потым яшчэ й сталі падмешваць віскі ў віно! Mon Dieu, oui. Я кажу Фантэну: “Іх званітуе”. “Так”, — кажа ён. Потым дзяўчатам зрабілася блага, а дзяўчаткі былі такія мілыя, зграбненькія. Іх званітавала зараз жа на стол. Фантэн паспрабаваў узяць іх пад руку й паказаць, дзе прыбіральня, калі ванітуе, то лепш там, але хлопцы казалі — не, ім выдатна й тут, за сталом.

Вярнуўшыся дадому Фантэн падышоў да нас.

— Калі яны прыехалі зноў, я зачыніла дзверы. Не, кажу, хай сабе й за сто пяцьдзясят даляраў. Mon Dieu, non.

— Па-французску ёсьць слова для людзей, якія так паводзяць сябе, — сказаў Фантэн. — Яго змарыла ад сьпёкі, і ён здаваўся вельмі пахілым.

— Якое?

— Cochon¹, — сказаў ён далікатна, як бы ў нерашучасьці вымавіць такое моцнае слоўца. — Яны былі як cochon. Гэта вельмі моцны выраз, — дадаў ён, нібы просячы прабачэньня. — Але... адразу на стол, — ён скрушна паматляў галавой.

— Cochons, — сказаў я. — Інакш ня скажаш. Проста сьвіньні. Паскуднікі.

Брыдкія словы былі агідныя Фантэну. Ён быў рады перавесьці гутарку на што-небудзь іншае.

— Здараецца, што прыезджаюць таксама й вельмі спраўныя людзі, добра выхаваныя, — сказаў ён. — Як, напрыклад, афіцэры з форту. Дужа слаўныя людзі. Кожны, хто хаця б аднойчы быў у Францыі, прыезджаюць да мяне, каб выпіць сапраўднага віна. Наше віно ім даспадобы.

— Быў адзін афіцэр, — сказала мадам Фантэн. — Яго жонка нікуды не адпускала. Дык вось ён кажа ёй, што стаміўся і йдзе спаць, а як толькі яна пойдзе ў кіно, ён найпрост да нас, бывае, што і ў піжаме, толькі паліто паверх. “Мары, — кажа, — дзеля Бога, крыху піва”. І сядзіць у нас у піжаме ды п’е піва, а потым вяртаецца ў форт і назад у ложка, пакуль жонка не прыйшла з кіно.

— Вычурнае дзівацтва, — сказаў Фантэн. — Але дужа слаўны чалавек.

— Mon Dieu, oui, дужа слаўны, — паўтарыла мадам Фантэн. — Заўсёды ўжо ў ложку, калі жонка вяртаецца з кіно...

— Я заўтра зьезджаю, — сказаў я. — У рэзервацыю Крэў. Там распачынаюць сезон на касачоў². Мы хочам пасьпець на адкрыцьцё.

¹ “Se soûler comme un cochon” — “Напіцца як сьвіньня” (франц.), у ангельскай мове ідэнтэчнага адпаведніка няма: “drunk as a skunk” — “п’яны як скус” (ангельск.)

² Касбч — цеярук.

— Так? Але ж вы яшчэ вернецеся сюды? Зойдзеце да нас перад тым як ад'язджаць назусім?

— Абавязкова.

— Завітайце да нас, перад тым як ехаць, — сказаў Фантэн. — Пакуль тое, і віно будзе гатовае. Разап'ем бутэлечку разам.

— Тры бутэлечкі, — сказала мадам Фантэн.

— Згода, — сказаў я.

— То мы вас чакаем, — сказаў Фантэн.

— Добрай ночы, — сказаў я.

З рэзервацыі мы вярнуліся рана ўдзень. Мы былі на нагах з пяці раніцы. Надоечы мы выдатна папалявалі, але ў гэты дзень за ўсю раніцу так і не напаткалі ніводнага цецерука. Ехаць у адкрытай машыне было вельмі гарача, і мы спыніліся падсілкавацца ў засені пад дрэвам збоч дарогі. Сонца стаяла высока, і цень быў вельмі маленькі. Мы зьелі некалькі сэндвічаў і крыху печыва, але найбольш пакутвалі ад смагі й стомы, таму былі радзя, калі ўрэшце выехалі на шашу, што вяла назад у горад. У прэрыі мы ўбачылі колькі дзікіх сабакаў, спынілі машыну й пастралілі па іх з пісталету. Двух мы забілі, але потым спынілі пальбу, бо кулі, што не траплялі, адскоквалі ад камянёў і сьвісталі ў бок поля, за якім праглядаліся ручай і некалькі дрэваў, а таксама жылы дом, і нам не хацелася мець праблемы з-за шалёных куляў, якія адляталі ў бок дому. Мы паехалі далей, і ўрэшце апынуліся на дарозе, што спускалася пад гару і скіроўвала на ўскраіну гораду. Гледзячы праз раўніну, можна было ўбачыць горы, якія ў той дзень былі блакітнага колеру, а сьнег на вяршынях рыхтык, як шкло. Лета сканчалася, новы сьнег на вершаліны гор яшчэ ня выпаў; толькі стары падталы на сонцы і лёд, што ўтвараў цалік, які нават з унушальнай адлегласці вельмі зырка блішчэў.

Мы хацелі чаго-небудзь халоднага й крышачку ценю. Мы добра такі апаліліся на сонцы, вусны былі засьмяглыя ад сьпякоты й салёнага пылу. Мы завярнулі на бакавую дарогу да Фантэнаў, спынілі машыну каля брамкі і ўвайшлі ў хату. У сталовай была жаданая прахалода. Мы засьпелі мадам Фантэн адну.

— Усяго толькі дзьве бутэлькі піва, — сказала яна. — Усё выйшла. А маладое яшчэ ня вельмі добрае.

Я даў ёй некалькі птушак.

— Вось гэта добра, — сказала яна. — Цудоўныя. Дзякуй. Ат, добрыя якія. — Яна выйшла, каб аднесці дзічыну куды-небудзь у больш прахалоднае месца. Калі мы дапілі піва, я ўстаў.

— Нам трэба ехаць, — сказаў я.

— Але ж вы заедзеце ўвечары? У Фантэна як раз ужо будзе гатовае віно.

— Мы завітаем перад ад'ездам.

— А вы ад'язджаеце?

— Так. Заўтра раніцой едзем.

— Гэтак нядобра, што вам трэба ехаць. То хоць абавязкова прыходзьце ўвечары, Фантэн зробіць віна ў гасыціну. Зладзім невялічкі пір перад тым, як вам ехаць.

— Добра, прыйдзем.

Але ў той дзень давялося адпраўляць безьліч неадкладных тэлегра-

маў, агледзець машыну, — адну камеру прапарола камянём, і яе трэба было заліць гумай, — і, без машыны, я пешкі пашыбаваў у горад, каб зрабіць усё неабходнае перад тым, як мы маглі ехаць. Пад вечар навалілася такая стома, што ісьці куды-небудзь ужо не было моцы. Дый на размовы на чужой мове нас бы ўжо не хапіла. Мы хацелі адно раней пакласьціся спаць.

У ложку, лежачы сярод згрувашчанага спрату, рыштунку, якім мы карысталіся ўсё лета і які цяпер гатовы быць і хутка-такі будзе спакаваны, адчуваючы, як праз расчыненае вакно павявае прахалодны горны вятрыска, я падумаў, як нядобра, што мы ўсё ж не паехалі да Фантэнаў, — і вокамгненна праваліўся ў сон. Усю раніцу мы зьбіраліся, скончваючы тым самым наш летні адпачынак. Зьлёгка пасьнедаўшы, у дзьве гадзіны мы былі гатовыя да ад'езду.

— Нам трэба заехаць разьвітацца да Фантэнаў, — сказаў я.

— Так, трэба.

— Баюся, што яны чакалі нас учора.

— Мусіць, мы ўсё ткі маглі б да іх зьездзіць.

— Шкада, што ня зьездзілі.

Мы разьвіталіся з адміністратарам нашага гатэлю, і з Лары, і з астатнімі знаёмымі ў мястэчку, і затым паехалі да Фантэнаў. І гаспадар, і гаспадыня былі дома. Яны ўзрадаваліся, убачыўшы нас. Фантэн выглядаў вельмі старым і зьнясіленым.

— Мы чакалі вас учора ўвесь вечар, — сказала мадам Фантэн. — Фантэн прыгатаваў тры бутэлькі віна. А калі вы не прыехалі, то ён іх усе спаражніў.

— Мы на адну хвілінку, — сказаў я. — Заскочылі толькі, каб разьвітацца. Мы вельмі хацелі прыехаць учора, і зьбіраліся, ды толькі так стаміліся пасья паляваньня, што ня стала моцы.

— Схадзі прынясі трохі віна, — сказаў Фантэн.

— Няма віна. Ты ўсё выпіў.

Фантэна гэта вельмі засмуціла.

— Я дастану, — сказаў ён. — Пачакайце некалькі хвілінаў. Я ўсё выпіў учора. А яно для вас было.

— Я ведала, што вы стаміліся. Яказала яму, *mon Dieu*, яны не прыедуць, бо вельмі стомленыя, — сказала мадам Фантэн. — Ідзі пашукай крыху віна, Фантэн.

— Я адвязу Вас на машыне, — сказаў я.

— Добра, — сказаў Фантэн. — Так мы хутчэй управімся.

Мы селі ў машыну і, праехаўшы недзе каля мілі па шашы, зьвярнулі на ўзбочыну.

— Вам спадабаецца гэтае віно, — сказаў Фантэн. — Яно атрымалася добрае. Пакаштуеце сёньня за вячэрай.

Мы спыніліся перад драўлянай хатай. Фантэн пагрукаў у сенцы. Ніхто не азваўся. Мы абышлі хату — заднія дзьверы таксама былі замкнёныя. Вакол валяліся пустыя бляшанкі з-пад кансерваў. І нікога ўнутры. У кухні было брудна й непрыбранна, але ўсе вокны й дзьверы былі моцна зачыненыя.

— Во сучча племя. Куды гэта яе панесла? — сказаў Фантэн. — Ён быў у адчаі. — Я ведаю, дзе ўзяць ключы, — сказаў ён. — Пачакайце тут. — І з гэтымі словамі накіраваўся да суседняй хаты, пастукаў у дзьверы, паразмаўляў з жанчынай, што зьявілася на парозе, і нарэшце

вярнуўся. У ягоных руках быў ключ. Мы паспрабавалі адмакнуць ім уваходныя, а затым і заднія дзверы, але ключ не падыходзіў.

— Ну, сучча дачка, — сказаў Фантэн. — Бадзьецца недзе.

У вакне можна было бачыць, дзе захоўваецца віно. Стоячы ўшчыльную ля вакна, мы адчувалі й пах, які быў у хаце. Прытарна салодкі й ташнатворны смурод, як у індзейскай хаціне. Раптам Фантэн схпіў нейкую дошку, і пачаў падкопваць зямлю каля задніх дзвярэй.

— Я туды траплю, сучча дачка, — сказаў ён. — Траплю, каб цябе нячыстая...

У двары суседняй хаты нейкі мужык валаводзіўся з пярэднімі коламі свайго старэнькага “Форду”.

— Лепш не рабіце гэтак, — сказаў я. — Вунь той чалавек Вас убачыць. Ён пазірае ў гэты бок.

Фантэн выпрастаўся.

— Паспрабуем яшчэ раз ключом, — сказаў ён. Мы паспрабавалі, але ключом было ня даць рады. Ён пракручваўся на паўабароту ў абодва бакі.

— Нам ня трапіць туды, — сказаў я. — Таму давайце лепш вернемся.

— Я падкапаюся пад заднія дзверы, — прапанаваў Фантэн.

— Не, не, у гэтым няма ніякай патрэбы.

— Я падкапаюся.

— Не, — сказаў я. — Той мужчына згледзіць. І ў Вас адбяруць віно.

Мы вярнуліся ў машыну й паехалі назад, да Фантэнаў, вярнуўшы ключ суседзям. Фантэн не сказаў нічога, адно лаяўся пра сябе па-ангельску. Ён быў у скрусе, абсалютна спустошаны. Мы ўвайшлі ў хату.

— Во сучча дачка! — сказаў ён. — Мы не змаглі дастаць віна. Маё ўласнае віно, якое я сам зрабіў.

З твару мадам Фантэн імгненна знікла ўся радасьць. Фантэн сеў у куце, падпёршы галаву рукамі.

— Нам час ехаць, — сказаў я. — Не пераймайцеся так з-за віна. Выпіце яго потым за нашае здароўе, хай сабе й бяз нас.

— Куды пайшла гэтая вар’ятка? — спытала мадам Фантэн.

— Ня ведаю, — сказаў Фантэн. — Ня ведаю, куды яна пайшла. І зараз вы ад’язджаеце зусім без віна.

— Ня страшна, — я паспрабаваў яго падбэдзёрыць.

— Гэтак нядобра, — сказала мадам Фантэн. — Яна пахітала галавой.

— Нам час, — сказаў я. — Бывайце, і ўсяго найлепшага. Дзякуй вам за ўсё.

Фантэн пахітаў галавой. Ён быў несучешны. Мадам Фантэн тужліва пазірала на яго.

— Ня трэба так маркоціцца, — сказаў я.

— Яму вельмі хацелася пачаставаць вас сваім віном, — сказала мадам Фантэн. — Вы прыедзеце на наступны год?

— Не. Магчыма, праз год.

— Вось бачыш! — сказаў ёй Фантэн.

— Бывайце, — сказаў я. — Не турбуйцеся адносна віна. Выпіце бяз нас за нашае здароўе. — Фантэн пахітаў галавой. Ён не ўсьміхнуўся. Ёнразумеў, што ўсё прапала.

— Ну сучча дачка, — прамармытаў ён.

— Учора ўвечары ў яго было тры бутэлькі, — сказала мадам Фантэн, каб крыху ўлагодзіць яго. Але ён адно хітнуў галавой.

— Бывайце, — сказаў ён.

У мадам Фантэн на вочы нагарнуліся сьлёзы.

— Бывайце, — сказала яна. Ёй было вельмі шкада Фантэна.

— Бывайце, — сказалі мы. Нас усіх агарнуў смутак.

Яны стаялі ў дзвярах, а мы селі ў машыну, і я завёў рухавік. Мы памахалі ім на разьвітаньне рукамі. Яны сумна стаялі поруч на ганку. Фантэн здаваўся вельмі старым, а мадам Фантэн — вельмі сумнай. Яна памахала нам, а Фантэн пайшоў у хату. Мы завярнулі на шашу.

— Гэта іх так засмуціла. А Фантэн — на старога зусім шкада было глядзець.

— Нам варта было паехаць да іх учора ўвечары.

— Так, трэба было...

Мы перасеклі горад і выехалі на роўную бетонную дарогу, паабাপал якой цягнуліся шчэці жыта, а справа ўзвышаліся горы. Амаль як у Гішпаніі, але гэта быў Ваямінг.

— Спадзяюся, ім будзе шмат удачы, і ўсё ў іх будзе добра.

— Ня будзе ім удачы, — сказаў я. — І Шмідт прэзідэнтам таксама ня будзе.

Бетонка скончылася. Пачалася друзавая, потым раўніна засталася ззаду, між двума пакручастымі пагоркамі, і дарога зрабілася зьвілістая, па-ступова ідучы ўгору. Зямля навокал была з чырванаватым адценьнем, зарослая шэрым палыном, і калі дарога зрабілася страмчэйшаю, удалечыні, за ўзгоркамі й раўнінаю, зьявіліся горы. Цяпер яны былі ад нас усё далей, і яшчэ больш нагадвалі Гішпанію. Зрабіўшы прэнт, дарога ўзьнялася яшчэ вышэй, і мы ўбачылі наперадзе курапатак, якія кешкаліся ў пыле дарогі. Яны шоргнулі ў паветра, ледзь мы пад'ехалі да іх, почасту махаючы крыламі, потым павольна апусьціліся й селі на адзін з пагоркаў пад намі.

— Якія яны вялікія й гошыя. Яны больш ад еўрапейскіх.

— Гэтая краіна добрая для паляваньня, як кажа Фантэн.

— А калі паляваньне скончыцца?

— Іх ужо ня будзе сярод жывых.

— Хлопчык будзе.

— Гэтага яшчэ ніхто ня ведае, — сказаў я.

— Трэба было паехаць да іх учора.

— Так, — сказаў я. — Трэба было паехаць.